

До спеціалізованої вченої
ради

Д 35.051.03

Львівського національного
університету імені Івана
Франка

вул. Університетська, 1,

м. Львів, 79000

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук професора,

члена-кореспондента НАПрН України,

заслуженого діяча науки і техніки України

Стеценка Семена Григоровича

на дисертацію **Гарасимів Оксани Юріївни**

*«Вплив практики Європейського суду з прав людини на
вдосконалення правозахисного законодавства в Україні*

(загальнотеоретичний аспект)»

на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

за спеціальністю 12.00.01 – *теорія та історія держави і права;*

історія політичних і правових учень

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Відповідно до ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Не є винятком і Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, ратифікована нашою державою у 1997 році. Згідно із положеннями згаданої Конвенції (ст. 32) Європейський суд з прав людини уповноважений, зокрема, тлумачити Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та протоколи

до неї, приводячи, таким чином, їхні положення у відповідність із реаліями сьогодення. У чинному національному законодавстві визначено, що практика Європейського суду з прав людини є джерелом права України.

Сучасні євроінтеграційні процеси в нашій державі зумовлюють необхідність дослідження ролі практики Європейського суду з прав людини також як джерела можливого удосконалення національного законодавства; механізмів її впливу на національну правотворчу діяльність з метою виявлення найкращих способів такого удосконалення на основі європейських правових стандартів.

Якщо аспекти впливу практики Європейського суду з прав людини на правозастосовну та правотлумачну діяльність в Україні знайшли своє відображення в монографічних наукових дослідженнях, то такий вплив на правотворчу діяльність, як видається, залишився дещо поза увагою вітчизняних дослідників.

Вказані обставини визначають актуальність теми щодо виявлення можливостей вдосконалення національного правозахисного законодавства на основі практики Європейського суду з прав людини й обумовлюють науковий інтерес до неї.

Актуальність здійсненого О.Ю. Гарасимів дисертаційного дослідження зумовлена також відсутністю монографічних праць, присвячених зазначеній тематиці в національній теорії права та держави. Лише окремі аспекти теми висвітлювались у працях вчених як теоретиків, так і галузевиків. Саме тому авторка зосередила увагу на вивченні загальнотеоретичної характеристики механізмів впливу практики Європейського суду з прав людини на національне правозахисне законодавство з метою подальшого удосконалення загальнотеоретичної концепції останнього. Зазначене й обумовлює необхідність сучасного комплексного наукового дослідження наведеної тематики.

Дисертантка правильно визначила мету та завдання дослідження (с. 20-21), обрала відповідну методику його проведення (с. 27-32).

Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечується широтою і різноманітністю опрацьованої джерельної бази, критичним аналізом матеріалів правозастосовної практики, продуманою логікою викладення матеріалу, яка дозволила авторці виконати поставлені перед собою завдання. Об'єкт і предмет дослідження як категорії наукового процесу відповідно до встановлених вимог визначені коректно (с. 21).

Структурні частини роботи внутрішньо пов'язані між собою, а висновки закономірно підсумовують попередній матеріал з питань, висвітлених у кожному з розділів дисертації. Так, спочатку дисертантка подає теоретико-методологічні засади дослідження (розділ 1); далі наводить поняттєво-категоріальний апарат дослідження (розділ 2); насамкінець дисертантка аналізує можливості удосконалення національного законодавства про захист прав і свобод людини відповідно до правових позицій Європейського суду з прав людини, висловлених у рішеннях проти України, в публічно-правових і приватно-правових галузях та інститутах (розділи 3, 4).

Достовірність та обґрунтованість висновків забезпечені за рахунок використання здобувачкою *антропо-соціального, потребового, аксіологічного та діалектичного* дослідницьких підходів, а також загальнонаукових та спеціальних методів. Зокрема, у ході дослідження було використано: серед загальнонаукових, методи: *аналізу та синтезу* – зокрема, для уточнення поняття практики Європейського суду з прав людини (підрозділ 2.2, розділи 3, 4), *індукції та дедукції* – для з'ясування причин порушення державою тих чи інших конвенційних положень та формулювання висновків щодо наявності реального впливу практики Європейського суду з прав людини на удосконалення національного

правозахисного законодавства (підрозділ 2.2), *абстрагування* – зокрема, для виявлення недостатньо забезпечених правозахисними гарантіями, з погляду Європейського суду з прав людини, національних галузей та інститутів права, а також виокремлення тих рішень цієї наднаціональної судової установи, які і вказують на таку недостатню забезпеченість (підрозділ 2.2, розділи 3, 4), *аналогії* – для внесення змін у відповідне національне законодавство, ґрунтуючись на позитивному досвіді зарубіжних держав (підрозділ 3.6, 4.2), *системного аналізу та класифікації* – для групування недоліків правозахисного законодавства України, виявлених Європейським судом з прав людини, за визначеними авторкою критеріями (підрозділ 2.2), аналізу документів (розділи 2, 3, 4); а серед спеціальних – *порівняльно-правовий* – зокрема, для зіставлення положень національного законодавства з практикою Європейського суду з прав людини з аналогічних питань (розділи 3, 4) та метод *правової статистики* – зокрема, для формування висновку про юридико-галузеву приналежність недоліків, виявлених Європейським судом з прав людини у справах проти України (підрозділ 2.2, розділи 3, 4). Окрім цього, дослідження характеризується двома методологічними особливостями, перша з яких обґрунтовує його належність до наукової спеціальності 12.00.01, а друга обумовлює темпоральні межі обраного дослідницького періоду.

Здобувачкою опрацьовано значну кількість (429 найменувань) джерел, присвячених тематиці наукового дослідження. Так, у дисертації використано наукові праці фахівців, у тому числі зарубіжних, як у сфері теорії права та держави, так і галузевих правових наук. Нормативно-правову базу роботи складають положення Конституції України, міжнародно-правові договори, закони та інші нормативно-правові акти як України, так і зарубіжних держав. Емпіричною базою послуговували рішення Європейського суду з прав людини та вищих судових установ України, а також правозастосовна практика зарубіжних держав.

Зміст, структура дисертації, коло розглянутих у ній питань та сформульовані результати й пропозиції свідчать про те, що авторка провела глибоке наукове дослідження. Слід констатувати, що дисертантка вміє логічно викладати та аналізувати теоретичний, практичний і законодавчий матеріал, формулювати виважені та узагальнені висновки, застосовувати різноманітні методи наукового пізнання.

Про обґрунтованість наукових висновків дослідження також свідчить достатня географія та належна кількість напрямів апробації отриманих результатів на науково-практичних конференціях.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що авторкою у виконаному монографічному дослідженні отримані нові, а також істотно поглиблені наявні знання про теоретичні та прикладні проблеми впливу практики Європейського суду з прав людини на удосконалення нормативно-правових правозахисних гарантій в Україні.

Положення, які виносяться на захист (с. 23-24), дисертантка вдало структурує відповідно до встановлених вимог, вони здебільшого є новими або містять значну частку новизни.

На підставі проведеного загальнотеоретичного дослідження авторкою, зокрема, здійснено наукову класифікацію виявлених Європейським судом з прав людини недоліків національного правозахисного законодавства залежно від: галузевої приналежності; змісту тих прав і свобод, які би мали бути забезпечені національним законодавством; характеру означених недоліків; форми текстуального виразу рекомендацій Європейського суду з прав людини з усунення таких недоліків, конкретизовано їхню юридично-галузеву приналежність та розроблено рекомендації для національних правотворчих органів щодо більш ефективного врахування практики Європейського суду з прав людини для вдосконалення національного законодавства. Дисертанткою також подано порівняльно-кількісну характеристику поширеності недоліків законодавства у сфері прав і свобод людини за галузевим критерієм, яка

може слугувати орієнтиром для національних правотворчих органів. Дисертанткою удосконалено поняття практики Європейського суду з прав людини та загальнотеоретичну характеристику механізму її впливу на вдосконалення правозахисного законодавства в Україні. Авторкою встановлено галузі права, які, з погляду Європейського суду з прав людини, є найбільш і найменш забезпеченими нормативно-правовими правозахисними гарантіями.

Варто погодитись із дисертантом у тому, що на с. 55 дисертації вона стверджує: «...ми будемо виходити з того, що практика ЄСПЛ є правотлумачним, а не нормативно-правовим прецедентом з огляду на те, що її положення застосовуються лише невід'ємно від конвенційних приписів. Відповідно до Віденської конвенції, практика застосування договору повинна враховуватися поряд із його контекстом. Відтак, практику Суду можна розглядати, зокрема, як джерело вдосконалення норм внутрішнього законодавства держав-учасниць Конвенції». Такого роду бачення об'єктивізує підхід дисертанта до сприйняття практики ЄСПЛ загалом і має вітатись.

Ми погоджуємося із позицією О.Ю. Гарасимів, що метою ЄСПЛ є не покарання певної держави за недотримання конвенційних зобов'язань, а створення універсального європейського правового регулювання задля забезпечення прав і свобод людини незалежно від держави (с. 68 дисертації). Така мета не завжди досягається на практиці, адже прагнення як ЄСПЛ, так і держави-відповідача до вдосконалення системи законодавства не означає гарантію, що таке відбудеться. Це, на переконання офіційного опонента, засвідчує розуміння дисертантом комплексного характеру сприйняття рішень ЄСПЛ та їх ролі у вдосконаленні системи внутрішнього законодавства країни – члена Ради Європи.

Також імпонує підхід дисертанта до проблематики аналізу вітчизняного правозахисного законодавства в контексті його недоліків.

Так, дисертант стверджує, що з метою усунення недоліків національного правозахисного законодавства, які, з погляду ЄСПЛ, все ще є актуальними, можна рекомендувати вітчизняному нормотворцю закріпити на законодавчому рівні визначення поширення інформації, а також перелік винятків, які звільняють особу від відповідальності за звернення до відповідних органів чи посадових осіб з метою захисту своїх справ та законних інтересів (с. 208 дисертації).

Практичне значення одержаних результатів, яке полягає у тому, що вони становлять науково-теоретичний і практичний інтерес у науково-дослідній, законотворчій (чи іншій правотворчій), правозастосовній діяльності, а також навчальному процесі, достатньою мірою висвітлене в дисертації (с. 24–25) і сумнівів не викликає.

Засвоєння положень цієї роботи може бути корисним не лише для здобувачів вищої освіти та правозастосувачів, а й для фахівців-теоретиків, які займаються вивченням аспектів впливу практики Європейського суду з прав людини на юридичну діяльність. Однак основним адресатом пропозицій дисертантки є законодавець, з огляду на сформульовані у висновках роботи пропозиції щодо більш ефективного врахування правових позицій Європейського суду з прав людини як чинника удосконалення національного законодавства (с. 211-212).

Повнота викладу основних положень дисертації в опублікованих працях. Положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертації, повно викладено у п'ятнадцяти наукових працях, а саме: п'яти наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях України, одній статті, надрукованій у науковому іноземному виданні, п'яти тезах доповідей, підготовлених для науково-практичних заходів міжнародного та регіонального рівня, трьох інформаційних публікаціях та одному перекладі наукової статті.

Кількість, обсяг та зміст друкованих праць відповідають вимогам МОН України щодо публікацій основного змісту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук.

Аналіз представлених рукопису та автореферату дисертації дає підстави зробити висновок про те, що зміст автореферату ідентичний змісту основних положень дисертаційного дослідження. Наведені в авторефераті наукові положення, висновки та рекомендації розкриваються у тексті дисертаційного дослідження.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та п'яти додатків. Загальний обсяг дисертації становить 279 сторінок. Список використаних джерел містить 429 найменувань.

Структура дисертації логічно побудована та сприяє розкриттю теми дослідження та виконання поставлених здобувачкою завдань.

Дисертація та автореферат оформлені відповідно до вимог МОН України, що висуваються до такого роду наукових робіт.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації. Позитивно оцінюючи науково-теоретичну та практичну значимість дисертаційного дослідження О.Ю. Гарасимів, його актуальність, наукову новизну та можливість використання пропозицій і рекомендацій дисертантки у процесі правотворчої та правозастосовної діяльності, необхідно наголосити, що окремі положення дисертації недостатньо чіткі та беззаперечні, деякі твердження не досить переконливі або вимагають наведення додаткових аргументів під час захисту та дають можливість вступити у дискусію з авторкою.

1. Залишилось незрозумілою позиція дисертанта стосовно статистичних показників, які відображають кількість недоліків законодавства у сфері прав і свобод людини. З одного боку, авторка зазначає, що нею встановлено, що найбільша кількість недоліків

розглядуваних законодавчих та інших правозахисних гарантій міститься у нормах кримінального процесуального права, а найменша – у галузях конституційного процесуального та цивільного процесуального права. Водночас, у дисертації наголошено, що автором подано порівняльно-кількісну характеристику поширеності недоліків законодавства у сфері прав і свобод людини за галузевим критерієм, зокрема констатовано, що найбільша питома вага таких недоліків припадає на цивільне процесуальне право (58,2 % від усіх проаналізованих рішень), а найменша – на конституційне процесуальне право (0,8 %), що може слугувати певним орієнтиром для практичної законотворчої діяльності. Питання полягає у ролі та значенні недоліків цивільно-процесуального права. Їх найбільше чи найменше?

2. У якості одного із методів здійснення дисертаційного дослідження авторкою було запропоновано так званий метод SWOT-аналізу (с. 31-32). Як відомо, цей метод застосовується для стратегічного планування з метою оцінки стратегії поведінки підприємств на основі згрупованих певним чином критеріїв. Як видається, більш детального пояснення заслуговує застосування вказаного методу саме в юридичній науці для оцінки функціонування правових явищ і процесів.

3. Для кожної проаналізованої галузі права дисертантка розраховує середню швидкість усунення національними правотворчими органами виявлених Європейським судом з прав людини у справах проти України законодавчих недоліків. Недостатньо чіткими видаються критерії розрахунку такої швидкості. Вважаємо, що було б доцільно роз'яснити методику проведення таких розрахунків у процесі захисту.

4. Серед законодавчих недоліків, виявлених Європейським судом з прав людини у галузі кримінального процесуального права України авторка, зокрема, виділяє недоліки інституту екстрадиції. У підсумку дисертантка вважає за доцільне внести зміни, спрямовані на усунення дефектів національного правозахисного законодавства у згаданій сфері,

до Кримінального процесуального кодексу України, радше, ніж прийняття окремого закону, присвяченого цьому інституту (с. 174). Водночас, у подальшому здобувачка не роз'яснює змісту зазначених змін. Відтак, у ході дослідження варто було б висвітлити більш конкретні пропозиції, спрямовані на усунення законодавчих недоліків, пов'язаних з інститутом екстрадиції в Україні.

5. Суттєво нерівномірним видається наповнення розділів дисертаційного дослідження. Так, найоб'ємнішим є розділ 3 дисертації, який займає обсяг із с. 76 по с. 194, а найменшим – розділ 4 (с. 195-208). Обидва ці розділи присвячені можливостям усунення недоліків національного правозахисного законодавства на основі правових позицій Європейського суду з прав людини, а саме у публічно-правових та приватно-правових галузях та інститутах, відповідно. Така структура роботи видається достатньо нерівномірною, що складає враження недостатнього дослідження у контексті можливого удосконалення, з огляду на практику Європейського суду з прав людини, одних галузей права, порівняно з іншими.

Однак, слід констатувати, що вказані зауваження мають здебільшого характер побажань щодо подальшого покращення наукової роботи або стосуються дискусійних питань. Загалом, вони є такими, що не впливають на належний науковий рівень дисертації та не піддають сумніву основні наукові результати дослідження.

Висновок про відповідність дисертації вимогам Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника. За актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю і достовірністю, науковою і практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їхнього викладення в опублікованих дисертанткою наукових працях, а також за оформленням дисертація відповідає вимогам, які встановлені в п.9 і п. 11 Порядку присудження

наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 із подальшими змінами.

З огляду на викладене, вважаємо, що дисертація Оксани Юріївни Гарасимів за темою «Вплив практики Європейського суду з прав людини на вдосконалення правозахисного законодавства в Україні (загальнотеоретичний аспект)» є завершеною кваліфікаційною працею, у якій отримано нові науково обґрунтовані теоретичні та практичні результати, що в сукупності мають істотне значення для можливостей удосконалення національного законодавства на основі практики Європейського суду з прав людини. Дисертаційне дослідження характеризується єдністю змісту та свідчить про особистий внесок авторки у науку загальної теорії права та держави.

Авторка дисертації – Оксана Юріївна Гарасимів – на основі публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент:

суддя Верховного Суду,

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент

Національної академії правових наук України

заслужений діяч науки і техніки України

С. Г. Стеценко